

nekoliko uvodnih rečenica za sadržaj koji slijedi, uz povezanost s onim prethodnim. Na taj bi se način postignula skladnija cjelina. U sažetku se primjericice ne donosi zaokružen i skraćeni pregled cjelokupnog sadržaja, nego autor daje previše mjesta povijesnomu pregledu razvitka i širenja orgulja po Europi. Osim toga, u njemu su pojedini odlomci samo poredani jedan ispod drugog, bez dovoljne međusobne povezanosti. Sažetak uopće ne dotiče sadržaj koji se nalazi u poglavljima o orguljama u crkvama Đakovačko-osječke nadbiskupije i Srijemske biskupije! A mogao se donijeti barem onaj pregled podataka o broju i stanju orgulja u pojedinim crkvama, kakav se nalazi u prethodnom sadržaju. Možda se u podnožnim bilješkama prvih poglavlja previše navode podatci iz Muzičke enciklopedije (Zagreb, 1974. i 1977.), a moglo se više citirati iz drugih knjiga na hrvatskom jeziku koje autor inače navodi u popisu literature. Šteta što Maroslavac nije posegnuo i za gradom na stranim jezicima (koje u popisu literature uopće nema).

Ipak, sve su to primjedbe koje ne umanjuju cjelokupnu vrijednost ovoga djela. U svakom slučaju, iz knjige dolazi do izražaja golem napor i želja da se što detaljnije obradi predstavljena grada. Imajući pred očima svoju nadbiskupiju, koja je u Domovinskom ratu pretrpjela mnoge nevolje, autor pri kraju sažetka s radošću piše: »Obnavljaju se srušene i oštećene crkve, nabavljaju se i orgulje. Kršćanski puk voli i cijeni orgulje i za njih se žrtvuje.« Zadivljuje napor i rezultat koji je polučio pisac Stjepan Maroslavac: on zaslužuje velike pohvale i čestitke za svoje jedinstveno djelo!

Marijan Steiner

Mirjana Radan, *Zamjensko majčinstvo: Bioetička prosudba*. Zagreb: Biblioteka Donum Vitae, Centar za bioetiku — Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove, 2018, 172 str.

Prikaz upravo objavljene knjige pod naslovom *Zamjensko majčinstvo: Bioetička prosudba* autorice Mirjane Radan započinjem pitanjem koje postupno sve više prožima cijelo ovo djelo: Smije li medicina sve što može?

S obzirom na to da je zamjensko majčinstvo istovremeno stara i nova bioetička tema, panoramski su na početku objedinjena i grupirana razna pitanja vezana za surogatstvo, a koja se kasnije pojavljuju u pojedinim poglavljima ove knjige. Ta "smotra" pitanja i propitivanja čini bioetičku kralježnicu raznih, višerazinskih izazova koje zamjensko majčinstvo donosi i umnaža u praksi.

Takvim postupkom autorica je prije razmatranja kompleksnosti zamjenskoga majčinstva htjela zaustaviti i pripremiti čitatelja da sam pokuša sagledati problematiku prije njezina argumentiranog interdisciplinarnog razlaganja slojevito posloženog u pojedinim poglavljima. Slično modernoj umjetnosti, poziva čitatelja na zajedničku pozornicu, igru na svjetskoj sceni i stvaralačku ujedinjenu suradnju.

Služi se zdravorazumskim razmišljanjem proizišlim iz logičkog slijeda sabranih činjenica, koje usmjerava prema istomu žarištu promatranja, prema surogatstvu. Koristi plodove raznih znanstvenih disciplina, ravnopravno osvjetljavajući sve sudionike uključene u iste procese, pazeći pri tom na interdisciplinarni dijalog, odnosno da poštuje domete, ali i granice pojedinih znanstvenih disciplina.

Zamjensko majčinstvo opisuje kao najslabiji medicinsko-pravno-socijalni oblik ljudskoga zanošenja sa svim negativnim utjecajima na zdravlje zameta-

ka, djece, žena, muževa, braka i obitelji. Zdrave temelje obitelji takva ponašanja na području reprodukcije radije potkapaju i pokapaju umjesto da ih učvršćuju, čuvaju i unaprjeđuju.

Doktorica Mirjana Radan s bioetičkim pristupom objedinjuje i svoja medicinska znanja na području ljudske reprodukcije, kako bi još više osvijetlila štetu koju surogatstvo može nanijeti ženi na tijelu, psihi i duhu. Neposredno, nakon sagledavanja utjecaja zamjenskoga majčinstva na složenost međuljudskih odnosa, reflektore polako okreće prema samoj zamjenskoj majci, koja iz tih procesa izlazi kao jedan veliki gubitnik. To je posve jasno uzme li se u obzir da uskoro i nepovratno ostaje bez naručenoga djeteta te da naručiteljski par iščezava iz njezina života.

Upitna je i komunikacija s članovima vlastite obitelji, odnosno hoće li zamjenska majka bez poteškoća moći nastaviti tamo gdje je zastala uključivanjem u komercijalno surogatstvo i ulazanjem u jednu vrstu modernog ropstva, sa strogo određenim pravilima na što ju obvezuje prethodno potpisan ugovor s neplodnim parom.

Autorica naglašava da pravna uredba zamjenskoga majčinstva nije ni malo lagana s obzirom na to da ne postoje ujednačena zakonodavna rješenja i pravno obvezujući ugovori, uzme li se u obzir presumpcija majčinstva. Naime, majkom djeteta pravno se smatra žena koja ga je začela, nosila i rodila, a ne davateljica jajne stanice. Iz toga proizlazi velika poteškoća i bojazan ako se zamjenska majka po porodu ne želi odreći djeteta kojega je rodila.

Odbijanje primopredaje djeteta sa sobom nosi i određenu materijalnu štetu, zbog svih troškova surogatstva i daljnjih mogućih materijalnih potraživanja zamjenske majke u odnosu na neplodni par naručitelj. Sagledava se omjer između vrlo malog broja dobi-

taka i višestruko većega broja gubitaka koje surogatstvo nameće paru naručitelju, zamjenskoj majci, njezinoj obitelji, zajednici u kojoj žive, kao i društvu u cjelini.

Trguje li se samo materijalnim dijelom čovjeka ili i nematerijalnim — psihičkim i duhovnim, koji ne podliježu strogo vremensko–prostornim kategorijama? Pristajanjem na komercijalno zamjensko majčinstvo na određeno vrijeme ne prodaje samo generativni dio žene, nego i čitav ženin organizam, odnosno cijela njezina osoba.

Ovo djelo Mirjane Radan predstavlja ispravan smjerokaz o kakvim metodama ostvarenja trudnoće i poroda je riječ, kako bi medicinska struka i pravo i svi zainteresirani za temu zamjenskoga majčinstva, na jednom mjestu, dobili dragocjene i cjelovite informacije o toj problematici. Struku (medicinsku i pravnu) kritičkim i višerazinskim pristupom autorica točno i pravovremeno upozorava na brojne i dalekosežne posljedice koje mogu proizići iz aranžmana zamjenskoga majčinstva u praksi. U knjizi su navedena brojna pitanja vezana za osobito pravno vrednovanje surogatstva, s kojima se već bavi svjetsko, a očekivano uskoro će se njima baviti i hrvatsko zakonodavstvo.

Planetarna međuljudska povezanost uz brzu protočnost podataka i informacija danas više ne bi smjela ostaviti nikoga po strani uskraćujući mu znanja o prevažnim, životnim temama. Zato ova bioetička knjiga predstavlja važan doprinos razumijevanju modernih izazova ljudske reprodukcije i postupaka, koji mogu odrediti usmjerenja brojnih ljudskih života. Pomaže sagledavanju brojnih posljedica koje takvi postupci mogu ostaviti na svojim sudionicima, osobito na djeci koja se, nepitana o svojim željama, mogu zateći u vrtlogu teško objašnjivih odluka odraslih.

Jadranka Sertić